

SCHİLLER’DE OYUN VE SANAT BAĞLAMINDA

ÖZGÜRLÜK KAVRAMI

Hilal ÇOLAKOĞLU

Araş. Gör., Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi

Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı

hilalcolakoglu@atauni.edu.tr

Öz

Bu makalede sanat felsefesi açısından önemli bir düşünür olan Schiller’in oyun ve sanat görüşleri üzerinde durulmuştur. Modern insanın içinde bulunduğu parçalanmışlığın nasıl ortadan kaldırılabileceğine dair çözümler öne süren Schiller’ in insanın ve toplumun özgürleştirilmesinin yegâne aracı olarak sanat ve oyunu ele almış olması ve güzele ulaşmak için insanda bulunan içtepilerin nasıl dengeleneceğine dair düşünceleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Oyun, Sanat, İçtepi, Özgürlük, Güzel.

**The Concept of Freedom in Schiller within the Context of
Play and Art**

Abstract

Schiller is an important philosopher in the field of art philosophy. His views on play and art were focused on in this study. How Schiller, who offers solutions for eliminating the fragmented situation that the modern people experience, discusses art and play as the only instruments for the freedom of human being and society, and how he thinks about achieving the balance between the impulses of human beings in order to reach the beauty are tried to be examined in this study.

Keywords: Play, Art, Impulse, Freedom, Beauty.

19.yy. Romantik felsefe akımı içerisinde Schiller ismi sanat ve eğitim üzerine olan fikirleriyle ön plana çıkar. “Bütün düşünsel yaşamı boyunca temel ilgisi, sanat ile güzelin insanın us yaşamındaki yerini araştırmak” (Ulaş, 2002: 1271) olan Schiller, 1795 yılında yayınlanan “*İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine*

Mektuplar” adlı eserinde Batı kültürünün tarihi hakkında bilgi verirken modern insanın içinde bulunduğu durumu da analiz eder. Ona göre insan bölünmüş ve parçalanmıştır. “Parçalanmış insan, yani maddeye bağlı insan, insanlık alanının dışında kalmıştır. Onu yeniden makul biri yapmak, onu estetik biri yapmakla mümkündür. Bu estetik özgürlükle mümkündür”(Albayrak, 2012: 263). Bu bölünmüşlük insandaki dengeyi bozmuş ve bu durum insanın özgürlüğünü elinden almıştır. İnsan tekrar bütün haline gelerek özgürlüğünü tekrar kazanmalıdır. Güzelliği “görünüş dünyasında ortaya çıkan özgürlük”(Soykan, 2015:127) olarak tanımlayan Schiller, “güzellik” kavramının değerini incelediği eserinde, bölünmüşlüğü ancak sanat aracılığıyla ortadan kalkacağını savunur. Çünkü sanat kişiyi özgürleştirir. Sanatla bağlantılı olarak oyun kuramını ilk kez bütünlükle ele alan Schiller, sanat ve oyun arasında benzerlikler kurarak, oyunun insan için gerekliliğinden bahseder.

Schiller, insanda us ve doğanın farklı istekleri bulunduğunu, insanın ise bu isteklerin karşısında tarafsız kalamadığını ve bir yönün isteklerini gerçekleştirirken diğer yönü unuttuğunu dile getirir. Ona göre insanda usun birlik istediği yerde doğa çeşitlilik ister. “Usun yasası kandırılmayan bir bilinç, doğanın yasası da bitip tükenmek bilmeyen duygudur. Eğer huy, bu duyguyu yatıştırmakla kendini gösterirse, eğitim eksik kalır. İnsan huylarının bütünlüğü halkta aranmalıdır” (Schiller, 1965: XX). Halka bakıldığında insanlar parçalanmış ve yarım haldedir. Bir yönleri gelişirken diğer yönleri ihmal edilmiştir. Bu parçalanmanın nedeni işbölümüdür. İşbölümü bir yandan insanın fiziksel bir yetisini geliştirirken diğer yandan iç varlığını cılızlaştırmıştır. Schiller bunu geliştirmek için doğaya verilen değer yanında kültür gelişmesinin de olması gerektiğini söyler. Kültürü geliştirmek içinse insanın içindeki yetilerin çarpışması zorunludur. Kültür ancak birlik ve bütünlükle yaşar ve yetkin insan bu şekilde ortaya çıkar. Schiller “zor devletini özgür devlete çevirecek yeteneği ve onuru olan halkta, huy bütünlüğünün bulunması gerekiyor” (Schiller, 1965: 17) sözleriyle toplumdaki bu bölünmüşlüğü ancak bütünlenmiş ve dengelenmiş olan insan aracılığıyla ortadan kalkacağını belirtir. Doğanın parçalamış olduğu bu bütünlük ancak sanatla tekrar elde edilir.

Schiller’e göre sanatın konusu olan güzellik ise ancak bütünlük durumunda ortaya çıkabilir. Bu, insandaki bütün içtepilerin birleşmesiyle elde edilir. O zaman uyum ortaya çıkar. “Güzel” bu uyumdur. Schiller mektuplarında bu uyum ve bütün yetilerin aynı ölçüde gelişmesi gerekliliğini açıklar. Parçalanmış insanı bütün haline getirecek olan güzellik , “doğa halinden salt fiziki bir boyutu olan bireye bütünüyle karşıt ahlaklı bireyin ihtiyaçlarına uygun

düşen bütünlüklü ahlaki evreye giden yoldur. Sanat ve güzellik, özgürlük yoludur” (Cevizci, 1999: 757). Güzelliğe ulaşmak için içtepilerin asilleşmesi ve gerçek bir kültüre ulaşmak gerekir. İçtepileri asilleştirecek olan ise doğal durumdan estetik duruma yükselmekle mümkün olur. Bu ise ancak “güzel sanat”la elde edilir.

Parçalanmış olan insan incelendiğinde, onda kalan ve durmadan değişen iki şey mevcuttur: kalan, insanın kişiliği; değişen ise durumdur. Durum değişse bile kişilik değişmeden kalır. Kişi düşünür, ister, duyar ancak bunlar kişiyi var kılmaz, var olduğu için de bu davranışları göstermez. Kişi var olduğu için vardır, dışarıda başka şeyler olduğu için de duyar, düşünür ve ister (Schiller, 1965: 49-50). Kişi kendi kendinin nedenidir ve salt düşünce olarak özgürlük sahibidir. Durumun yani oluşun nedeni ise zamandır. Kişilik ve durum insanın iki farklı yönünü anlatır.

“İnsan, yalnızca kişi değil, belli bir durumda olan kişidir. Bütün durumlarda gene, bütün sınırlı var olmalar, bir zaman içinde olurlar, insanın da böylece bir varlık olarak, arı us, içinde sonsuz olduğu halde, başlaması gerekir. Zaman geçmeden, daha doğrusu oluşmadan, insan belli bir varlık olamaz. Onun kişiliği, gerçi yapısında olabilir ama, gerçekte var olamaz” (Schiller, 1965: 50-51).

İnsan içinde “değişen gerçek” ve hiç “değişmeyen ben” birlikte bulunur. O, kendisi “ben” olarak kalırken, değişmenin içinde bulunduğu durumları yasalaştırır. Kişi bakmadığı, duymadığı, düşünmediği sürece biçimden ve boş yetiden ibarettir. Yalnızca bunları yapar, duyar, ister ve hırslarıyla hareket ederse de dünyadan ibaret olur. İnsan;

“yalnızca dünya olmamak için maddeye biçim verecektir; yalnızca biçim olmamak için de, içinde taşıdığı güce gerçeklik verecektir. O zamanı yaratmakla, değişmeyen karşısına değişeni, benliğinin her zaman ki birliği karşısına da dünyanın çeşitliliğini çıkartmakla, biçimi gerçekleştirir. Zamanı kaldırmakla, değişende değişmezliği göstermekle, dünyanın çeşitliliğini, benliğinin birliğine boyun eğdirmekle de, maddeyi biçimlendirir (Schiller, 1965: 52)

Böylece insanın karşısına iki karşıt istek çıkar. Bunlar duygulu ve uslu doğayı açıklayan iki yasadır; insan “içte olan her şeyi dışa versin, dışta olan her şeyi de biçimlendirsin” (Schiller, 1965: 53) durumunda kalır. Bu

durum, biçimleri çoğaltarak çeşitli bir evren yapmak, bununla beraber geniş evreni darlaştırarak içindekileri birbirine uyumlamak isteği olarak açıklanabilir. “Schiller, insanın ikili bir doğaya sahip olduğunu; onun bir yandan sürekli değişme içindeki maddi dünya içinde yaşarken, diğer yandan da algıya bağlı duyuşsal içerikleri yasaya uygun olarak düzene sokan içsel bir öz-benliği koruduğunu öne sürer” (Cevizci, 2008: 470).

Schiller, içtepi olarak adlandırdığı bu güçleri “içimizde zorunlu olanı gerçekleştirmek, dışımızda olan gerçeği de, gereken yasaya uydurmak için, birbirine karşıt iki güçle itilmektedir” (Schiller, 1965: 54) sözleriyle açıklar. Bu içtepiden ilki “Nesne İçtepidisi”dir. Nesne içtepidisi insanın fiziki varlığından, duyuşsal doğasından kaynaklanır. İnsanı zaman içerisine dahil ederek madde haline getirir. Duygu halidir. İnsan bu içtepi durumunda kendisinin dışındadır. Duygunun etkin olması kişiyi kendisinin dışına çıkartır. İnsanın yeteneklerini geliştirir ancak olgunlaştırır. Bu içtepi düşünceyi duyuşlar dünyasına bağlar.

İnsanda bulunan ikinci içtepi ise “Biçim İçtepidisi”dir. Bu içtepi, nesne içtepidisinden farklı olarak, insanın salt varoluşundan, uslu doğasından kaynaklanır. İnsanı özgür kılmak ister, görüşlerinin çeşitliliğinin uyumunu ve her değişen durumda kişiliğini göstermeye çalışır. Bu içtepi her zaman istemesi gerekenin dışında, başka bir şeyi hiçbir zaman istemez. Şimdi nasıl karar verirse, her zaman için de öyle karar verir. Schiller, zamanı ve değişikliği kaldıran bu içtepiyi “gerçeğin, zorunlu ve sonu gelmez olmasını, sonu gelmez zorunlu olanın da, gerçek olmasını istiyor” (Schiller, 1965: 57) sözleriyle ifade eder.

Nesne içtepidisi olgular yaparken, biçim içtepidisi yasalar ortaya koyar. Duygu anlık olarak doğrular üretir ve kişiden kişiye değişirken, düşünce bir kez karar verdiğinde bu sonsuzluk içindir, tüm zamanları kapsayan bir ilke ortaya koyar. Bu değişmeyen ilkenin değerini ise bütün değişmelere karşı koyan kişilik belirler. İnsan biçim içtepidisiyle yani aklıyla hareket ederken yasalar ortaya koymuş olur. Schiller, “sen, doğruyu doğru olduğu için söylersen, doğruluğu da doğruluk için yaparsan, o zaman sen, tek bir olguyu, bütün olgular için bir yasa yapmış, yaşamdaki bir anı, her zaman için işlemiş olursun” (Schiller, 1965: 58) sözleriyle insanın nasıl yasa ortaya koyabildiğini açıklar. Biçim içtepidisi egemen olduğunda var olma çok genişler, duyuşların kısıtladığı ölçüler birliğinden, görüşlerin hepsini kapsayan ülküler birliğine yükselir. Kişi zamanın içinde değil, zaman bütün anlarıyla kişinin içindedir.

“Bir yandan bir duyu varlığı olan insan, değişmenin ve oluşun içinde bulunmakla, buna karşılık gelen bir dürtüye, duygusal dürtüye sahiptir; öte yandan o, bir akıl varlığı olmakla, yani bir bilme, kavrama, biçim verme yetisine sahip olmakla, bu yetisinin etkinliklerine uygun düşecek bir başka dürtüye, biçim dürtüsüne de sahip olur” (Soykan, 1991: 44).

Her iki içtepi karşılıklı ilişki içerisinde ve insan varoluşunun bütünlüğünde bu durumu çözebilir. İnsan bu iki içtepiden hep birini dışarda bırakır ya da sırayla isteklerini gerçekleştirirse bir dengeye varamaz; yalnızca duyduğunda kişiliği ona kalır, yalnızca düşündüğünde ise zamanın içindeki varlığını bilemez. Schiller, bu iki içtepi deneyimini birden yaptırıp, özgürlüğünün bilincine varmasını sağlayan, varlığını sezdirerek, hem madde hem de ruh olarak hissettiren, insanlığın tam görünüşünü sağlayan yeni bir içtepiden bahseder. “İnsanın güzel şeylerden, sanat yapıtlarından zevk alması, onlardan hoşlanması” (Tunalı, 1983: 229) işlevini yerine getiren bu içtepi “Oyun İçtepi”dir. “Nesne içtepi, değişiklik olması, zamanın bir konusu olmasını ister. Biçim içtepi ise, zamanın kaldırılmış olmasını, değişikliğin olmamasını ister. Demek, her iki içtepinin birlikte teptiği içtepi, oyun içtepi demek, zamanı, zaman içinde kaldırmaya, oluşu salt varoluşla, değişikliği de bir oluşla birleştirmeye çalışacaktır” (Schiller, 1965: 68). Bu durum ise “zamanın zamanda ortadan kaldırılması, zamanın sanki yokmuş, geçmiyormuş gibi yaşanmasıdır; tıpkı oyunda olduğu gibi” (Soykan, 1991: 44) şeklinde açıklanabilir. Nesne içtepinin belirtilmek ve nesnesini almak isteğine karşın, biçim içtepi nesnesini kendisi yaratmak ve belirtmek ister. Oyun içtepi ise nesnesini kendisi yaratmış gibi alarak, onu duyunun almak istediği gibi de yaratır. “Oyun içtepi düşüncede birliği zaman içinde çeşitlendirmeye, yasayı duygu yapmaya, ya da aynı şey demek olan, çeşitliliği zaman içinde birleştirmeye, duyguyu yasa yapmaya çalışacaktır” (Schiller, 1965: 69). Böylece bu içtepi bütün rastlantısallıkları ortadan kaldırırken bütün gereksemeleri de yok ederek insanı hem fizik, hem de törel yönden özgürleştirir. “Oyun dürtüsü, düşünsel ussal olması bakımından rastlantıyı ortadan kaldırır. Çünkü düşünsel olanda tam belirlenmişlik olacağından rastlantı olamaz, öte yandan oyun dürtüsünde aynı zamanda bir duygusallık da olduğundan o, zorunluluğu da ortadan kaldırır. Çünkü değişimin olduğu duygusallıkla zorunluluk birbiriyle bağdaşmaz” (Soykan, 1991: 44). Oyun

içtepesinde zorunluluk ve rastlantısallık olmadığı için özgürlük ortaya çıkar.

Oyun içtepesi;

“biçimi maddeye, gerçeği de biçime sokacaktır. Özdeşlikle, duygulardan ve etkilerden, dinamik etkiyi aldığından, onu usun düşünceleriyle uyumlayacak, usun yasalarından törel zorunlulukların aldığı oranda da, onu, duyguların ilginçliğiyle barıştıracaktır. Onun egemenliği altında, hoş olan bir nesne, iyi olan da bir güç olacaktır. O, nesnesinde maddeyi biçimle, biçimi de madde ile değiştirecek, öznesinde zorunluğu özgürlükle, özgürlüğü de zorunlukla değiştirecek, böylelikle de insanın içindeki her iki huyunu içten bağdaştıracaktır” (Schiller, 1965: 70).

Schiller, oyun içtepesinin konusunun güzellik olduğunu söylerken, güzeli de “canlı biçim” olarak açıklar. Güzel, hem yaşama hem de biçim verme içtepeimizin konusunu oluşturur. Schiller güzelliğin, yani oyunun insanı bütünleştirdiğini, yetkinleştirdiğini “insan, sözcüğün tam anlamıyla, insan olduğu yerde oynar ve o, ancak oynadığı yerde tam insandır” (Schiller, 1965: 76) sözleriyle ifade ederken, insanın maddesel içtepe ve biçim içtepesiyle aynı zamanda karşılaşmış oynayarak dengesini bulduğu zaman tam insan olduğunu ortaya koyar. “Duyumsal dürtüyle formel dürtü, yalnızca sanat oyununda bir araya gelir ve insan güzeli temaşa ederken, ruh bir yandan ahlak yasası diğer yandan da fiziki zorunluluk arasında mutlu bir ortam yaratabilir” (Cevizci, 1999: 757). Oyun dürtüsü hem özgürlük hem de zorunluluk içerir. “Biçim güdüsüyle madde güdüsü arasında bir ortaklık yani bir oyun dürtüsü olmalı çünkü ancak gerçekliğin biçimle, rastlantının gereklilikle, acının özgürlükle birliği, insanlık kavramını tamamlar” (Aytaç, 2008:205). Oyun içinde var olan kurallara insan gönüllü olarak tabi olur. Oyun, kuralların baskısının olmadığı özgür bir etkinliktir.

Güzellik, madde ile biçim arasındaki denge ile elde edilir ve maddesel insanı biçime ve düşünmeye yöneltirken, iç yaşama bağlı insanı da maddeye yöneltir. Ona göre “Güzellik, hem ‘biçim’dir; çünkü bakıp onu görürüz, hem de ‘yaşam’dır; çünkü güzelliği duyumsarız. Bir başka anlatımla: Güzellik hem insanın ‘durum’u, hem de ‘eylem’idir” (Kula, 2012: 295). Güzelliğin görevi bozulan dengeyi sağlamaktır. İki içtepeyi çarpıştırarak özgürlüğün başlangıcını sağlar. “Aklın ve duyusallığın

baskısından kurtulduğu bu yerde insan, düşüncelerine yaşam ve duyularına biçim verir; orada onun hayal gücü etkindir” (Soykan, 1991: 45). Güzellikte duyumsal dürtü ve formel dürtü uyumlu hale gelir. Diğer algı biçimlerinin hepsi insanın duyusal ya da rasyonel yanlarına dayanırken, güzelin algısı insanı bir bütün haline getirir, insanın duyusal ve akli doğası güzelde uyum içinde girer. İnsan bu iki içtepiyi uyumlu hale getirdiğinde “özgürlüğünün bilincine varan ve var oluşunu duyumsayan insan veya kendisini hem özdek, hem de tin olarak gören insan, insanlığının veya insan oluşunun eksiksiz görüşüne ulaşabilir” (Kula, 2012: 266) duruma gelir.

Schiller için oyun sadece insan için değil, bitkiden hayvana ve oradan da insana uzanan bir yaşam biçimi için evrensel bir ilke durumuna gelir. Onun evren anlayışında doğa, basamaklı bir yapıdadır. En alt basamakta maddi dünya yani cansız doğa bulunurken, bir sonraki basamakta canlı doğa yani bitkiler ve hayvanlar bulunur, en üst basamakta ise insan bulunur. İnsan ne sadece madde ne de sadece ruhtur. Schiller’e göre bu basamaklar arasında erekli bir geçiş mevcuttur. İnsan özgür varlık olarak en üst basamaktadır ve erek haline gelmiştir. Doğanın bu yapısının ereği özgürlüktür. “Ereği gerçekleştirmenin aracı da oyundur. Cansız doğadaki oyun, yani "fiziksel oyun", yalnızca bir güç fazlalığı, bir güç lüksü ve bir belirleme gevşekliğidir” (Soykan, 1991: 46). Oyun alt tabakalarda yani canlı doğada fiziki bir oyun şeklindedir ve ihtiyaçlar karşılandıktan sonra canlıda kalan fazla gücün dışa vurulmasıdır. Ancak en üst basamakta olan insan için bu oyun fiziki değil estetik bir nitelik kazanır. “Tüm varlık dünyasında türlü biçimlerde görünen oyunun insanda estetik bir oyun olması ve güzele ulaşması sanatın bir oyun olarak belirlenmesi demektir. Sanat ile oyun arasındaki temel ortak özellik, her ikisinin de ereksiz olması, kendi dışında hiçbir ereğe hizmet etmemesi ve insanı özgür kılmasıdır” (Soykan, 1991: 46). Sanat, ahlaki etkisi ve gerçek özgürlüğe ulaştırıcı bir araç olarak değerlidir. Sanat ve oyun benzer özellikler taşır. Oyun kendisi için istenen bir şeydir, aynı şekilde sanat da özgürlük ve mutluluk için istenir. Her ikisi de insanı gündelik sıkıntılardan uzaklaştırır ve insan böylece kendisini unutarak özgürleşir. “İnsanın yüksek benini maddi veya rasyonel doğasının egemenliğinden oyun dürtüsüne başvurmak suretiyle kurtaran sanat, insanı gerçekten ve tam anlamıyla insan haline getirir” (Cevizci, 2008: 471).

Sonuç olarak Schiller, akıl ve duyunun ortaya çıkardığı içtepilerin birbirine indirgenemeyen isteklerinin parçalamış olduğu insanın tekrar uyum ve dengeye ulaşması için bir çözüm yolu göstermiş olur. Oyun içtepisi diye bahsettiği üçüncü içtepiyle insan akıl ve duyu içtepilerini gözardı etmeden bu iki yönü dengeleyerek bir uyum ve ahenk yakalayabilir. Güzele ulaşmak için sanat ve oyunun her ikisinde de varolan isteklilik ve ahlaki verilerin zorunluluğunun ortadan kalkmış olduğu özgür ortamın varlığını gerekli bulur. Oyun ve sanat arasında kurduğu bu paralellikle güzele ulaşmanın yegane amacının aslında özgürlüğe ulaşmak olduğunu ifade etmiştir. Özgürlüğe ulaşmak için insanı içinde bulunduğu zorunlu durumlardan kurtarmak gereklidir. İnsan gönüllü olarak dahil olduğu oyun durumunun ve dolayısıyla bunu gerçekleştirebileceği sanat durumunun içinde bulunmalıdır. Özgür insan tam insandır. Güzele ulaşmak ve kendini tamamlamak için insan oyun durumunda olduğu gibi özgür olmalı ve kendini gerçekleştirmelidir.

Kaynakça

- Albayrak, M. (2012). *Estetik'in Serüveni-Sanat Felsefesi*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Aytaç, G. (2008). *Schiller*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2008). *Felsefe*. Bursa: Sentez Yayınları.
- Kula, O. B. (2012). *Kant, Schiller, Heidegger- Estetik ve Edebiyat*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Schiller, J. F. (1965). *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup*. (Çev. M. Özgü) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Soykan, Ö. N. (1991). "Sanatın Kaynağı Sorunu Oyun ve Dans". *Felsefe Dünyası Dergisi*, 2, 39-54.
- Soykan, Ö. N. (2015). *Estetik ve Sanat Felsefesi*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Tunalı, İ. (1983). *Estetik Beğeni*. İstanbul: Say Kitap Pazarlama.
- Ulaş, S. E. (2002). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.